Dariusz Gzyra
ORCID 0000-00003-4659-3262
DOI 10.24917/20838972.14.2.

Studia nad weganizmem – nowy obszar badawczy

Wstęp

Niniejszy artykuł jest szkicową próbą odpowiedzi na następujące i pokrewne pytania: 1) Czy studia nad weganizmem są już w tej chwili określonym nurtem badawczym, z gronem badaczy i badaczek świadomie odwołującym się do takiej kategoryzacji swojej aktywności naukowej, ze zbiorem publikacji i wystąpień o charakterze na tyle spójnym, by dało się wyodrębnić określoną perspektywę badawczą oraz obiektem badań, który da się zdefiniować i badać? 2) Czy studia nad weganizmem *powinny być* kolejnym nurtem badawczym, a więc czy wyodrębnienie takiego nurtu może przynieść korzyści i jakie to mogą być korzyści? Jeśli byłyby to korzyści epistemiczne, których obszarów mogłyby dotyczyć, dodatkowo, czy poza nimi można mówić o korzyściach związanych z potrójną motywacją przyjmowania weganizmu (lub diety wegańskiej): etyczną (weganizm jako skuteczne narzędzie zmiany społecznej korzystnej dla zwierząt pozaludzkich[1]), ekologiczną (weganizm jako skuteczne narzędzie ochrony środowiska przyrodniczego) i zdrowotną (weganizm jako dbałość o własne zdrowie i zdrowie innych ludzi).

Artykuł ten ma w zamierzeniu również stanowić zachętę do kontynuacji i pogłębiania podobnych rozważań przez polskie środowisko akademickie, w tym związane z dynamicznie rozwijającymi się w Polsce studiami nad zwierzętami[2]. Studia nad weganizmem, o ile nastąpi ich

[1] Określenie „zwierzęta pozaludzkie" (*nonhuman animals*) jest często stosowanym w literaturze z zakresu studiów nad zwierzętami i studiów nad weganizmem. Jego używanie ma związek z przekonaniem, że tradycyjna ostro zarysowana granica pomiędzy ludźmi i innymi zwierzętami sprzyja opresji tych ostatnich, a w ramach dehumanizacji również ludzi. W artykule stosuję je wymiennie z określeniem „zwierzęta".

[2] W obszarze anglojęzycznym trwa nieustanna dyskusja nad zasadnością używania określenia *animal studies* w kontekście interdyscyplinarnych badań relacji człowieka

rozwój, z pewnością stanowić będą przy tym kolejny pretekst do dyskusji nad konsekwencjami łączenia działalności akademickiej i edukacyjnej z aktywizmem społecznym i politycznym. Tym samym dyskusji o studiach nad weganizmem nie da się zamknąć w świecie akademii. Przeciwnie, ważnym jej uczestnikiem powinny być środowiska nieakademickie związane z ruchem społecznym promującym weganizm i działającym na rzecz zwierząt i środowiska naturalnego. Ten głos może stanowić cenne dopełnienie analizy projektu nazywanego studiami nad zwierzętami.

Czym jest weganizm?

Moment nadania nazwy jest punktem zwrotnym procesu budowania tożsamości grupy skupionej wokół jakiegoś przedsięwzięcia, złączonej określonymi założeniami i wspólnotą celu. Termin „weganizm" powstał w roku 1944 poprzez skrócenie słowa „wegetarianizm". W tym samym roku rozpoczęła działalność pierwsza na świecie organizacja wegan i weganek – brytyjskie The Vegan Society, a także zaczął się ukazywać kwartalnik „The Vegan News"[3]. To moment przełomowy w procesie krystalizacji tożsamości zbiorowej wegan. Ruch wegański wyłonił się z ruchu wegetariańskiego, który w latach 40. zeszłego wielu był już zorganizowany i międzynarodowy. Na wiele lat przed powstaniem pojęcia weganizmu działali w nim ci, którzy z przyczyn etycznych, zdrowotnych oraz duchowych unikali produktów pochodzenia zwierzęcego i uważali wegetarianizm za niekonsekwentny i niewystarczający, o ile dopuszczał spożywanie mleka i jajek. Na łamach wegetariańskiej prasy z drugiej połowy XIX wieku zachowały się ślady, gorących momentami, dyskusji pomiędzy przedstawicielami obu postaw. Ciekawostką jest, że już w roku 1910 w Anglii opublikowano pierwszą książkę kulinarnej zawierającą przepisy wyłącznie roślinne.

i zwierząt. Argumentuje się na rzecz stosowania określenia *human-animal studies* lub *anthrozoology*, ewentualnie *anthropozoology*, by wymienić kilka najczęściej przywoływanych określeń. W Polsce funkcjonują głównie dwa: studia nad zwierzętami oraz, rzadziej, antropozoologia, ale stosunkowo często używa się także terminu *animal studies*. Nie jest to miejsce do analizowania tych subtelności nazewniczych. Wspominam o tym ze względu na kontrowersje co do nazwy „studia nad weganizmem", o których wspominam w dalszej części artykułu.

[3] Szkic historii weganizmu (również w Polsce) znaleźć można w: D. Gzyra, *Krótka historia weganizmu*, „Fabularie" 2 (2) 2013, s. 46–51. Obszerniejsze opracowanie: E. Marcus, *A Vegan History: 1944–2010*, E. Marcus, 2011. Interesująca rocznicowa broszura: The Vegan Society, *Ripened by human determination*, [on-line] https://www.vegansociety.com/sites/default/files/uploads/Ripened%20by%20human%20determination.pdf. O historii weganizmu – patrz także: L. Leneman, *No Animal Food: The Road to Veganism in Britain, 1909–1944*, „Society and Animals" 7 (3), 1999, s. 219–228. Zwięzłe opracowanie encyklopedyczne: A. Mancilla, *Veganism*, [w:] *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*, red. B. Thompson, D.M. Kaplan, Springer, Dordrecht 2016.

Według definicji The Vegan Society weganizm oznacza sposób życia, który „stara się wykluczyć – na ile to możliwe – wszystkie formy eksploatacji i okrucieństwa wobec zwierząt pozaludzkich dokonywanych dla potrzeb żywienia, ubrania lub jakichkolwiek innych. W dziedzinie żywienia oznacza praktykę niekorzystania z produktów pochodzących całkowicie lub częściowo od zwierząt”[4]. Dodatkowo, definicja wskazuje również, że weganizm nie jest wyłącznie unikaniem określonych zachowań i produktów krzywdzących zwierzęta, ale także jest związany z zachęcaniem do aktywności na rzecz ludzi, zwierząt i środowiska naturalnego – poprzez rozwój i używanie alternatyw niepochodzących od zwierząt. W Polskich publikacjach z lat 80. XX wieku również można znaleźć próby określania czym jest weganizm. W książce *Polska Kuchnia Jarska* z roku 1988 czytamy następujący opis Marii Grodeckiej: „Weganizm reprezentuje wegetarianizm w wersji bardziej radykalnej i konsekwentnej, głosi bowiem potrzebę odżywiania się wyłącznie pokarmem roślinnym, z wyłączeniem nie tylko mięsa, drobiu i ryb, ale wszystkich produktów pochodzenia zwierzęcego, to znaczy mleka i jego przetworów oraz jajek. Weganie biorą pod uwagę fakt, że hodowle bydła mlecznego i fermy kur niosek są dla zwierząt źródłem takich samych udręk, jak hodowle zwierząt rzeźnych. Zresztą krowy, które przestają dawać dostatecznie dużo mleka, i kury, które przestają się nieść, są tak samo jak tamte kierowane do rzeźni i nie zostają im oszczędzone żadne tortury uboju”[5]. W wydanej w roku 1991 książce ta sama autorka podkreśla, że weganizm jest czymś więcej niż dietą: „Potrzeba humanizacji stosunku ludzi do zwierząt nie kończy się jednak dla wegan na sprawach jedzenia. Pozostają jeszcze inne formy eksploatowania zwierząt, takie jak produkcja futer, obuwia, kosmetyków. Zgodnie jednak ze swym konsekwentnym humanitaryzmem, i w tym zakresie weganie szukają prawidłowych rozwiązań, postulując zastępowanie surowców zwierzęcych preparowanymi odpowiednio surowcami roślinnymi i chemicznymi”[6].

[4] The Vegan Society, *Definition of veganism*, [on-line, dostęp 21.01.2018 r.] https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism Od czasu pierwszych prób zdefiniowania weganizmu w latach 40. XX wieku, poprzez przywołaną przeze mnie klasyczną definicję z roku 1979, aż do dyskusji nad definicją weganizmu prowadzonej do dziś, mamy do czynienia ze stałą sublimacją rozważań o tym czym jest i czym może i powinien być weganizm. Ta tendencja może tylko przybrać na sile w ramach studiów nad weganizmem. Wciąż jednak powszechnie sięga się do definicji The Vegan Society jako punktu odniesienia, patrz np.: A. Mancilla, *Veganism*...

[5] A. Dernałowicz, M. Grodecka, K. Wiśniewska-Roszkowska, *Polska Kuchnia Jarska*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988, s. 16.

[6] M. Grodecka, *Wszystko o wegetarianizmie. Zmierzch świadomości łowcy*, Wydawnictwo VEGA i SPAR, Warszawa 1991, s. 54. Grodecka pisała o weganizmie już na początku lat 80. XX wieku. Patrz: M. Grodecka, *Wegetarianizm*, Wydawnictwo Różdżkarz, Poznań 1982.

Powyższy rys wystarcza, żeby stwierdzić, że postawa wegańska realizuje się w wielu obszarach życia społecznego. W związku z obecnym kształtem kultury i normy społecznej, w ramach której krzywdzące wykorzystanie zwierząt na ogromną skalę jest relatywnie rzadko kwestionowane, mamy do czynienia z powszechnością produktów i praktyk, które weganie uznają za niedopuszczalne lub co najmniej dyskusyjne[7]. Perspektywa wegańska nie odnosi się więc jedynie do wybranych sfer życia, odizolowanych od tych, które nie mają z nią związku. Trudno zlokalizować jedno źródło krzywdy zwierząt, na którą jest reakcją i jednoznacznie ustalić odpowiedzialność za nią. Krzywda ta przybiera wiele form. Mamy przy tym do czynienia z różnorodnością strategii osiągania pożądanych zmian społecznych, stosowanych przez współczesny ruch wegański. Krytyka weganizmu także przeprowadzana jest z wielu różnych pozycji. Postulat intersekcjonalności bliski wielu środowiskom ruchu wegańskiego jeszcze bardziej poszerza i komplikuje pole zagadnień związanych z weganizmem. Włączenie wątków związanych z ochroną środowiska naturalnego i zdrowia (własnego i innych ludzi) dodaje do tego obrazu liczne nowe aspekty, a wszystko razem sprawia, że weganizm może dotykać nieprzeliczonych sfer życia i rodzić wiele problemów, tak teoretycznych, jak i praktycznych. Wydaje się, iż rzeczywiście weganizm jest fenomenem tak rozległym i rozproszonym, że powinien stać się obiektem badań i analiz odrębnego nurtu badawczego, który z konieczności będzie miał charakter interdyscyplinarny. Dlaczego więc nie stał się nim do tej pory? Odpowiedź jest prosta. Po dziesięcioleciach pracy nad upowszechnieniem problematyki moralnej związanej z relacjami człowieka i innych zwierząt, stopniowym nazywaniu[8] problemu i wyobrażaniu sobie możliwości zmiany, wreszcie jej systematycznym wprowadzaniu, a także w obliczu zmian klimatycznych i nowych – wegańskich – technologii produkcji dóbr powszechnych (w tym żywności), dopiero w ostatnich latach weganizm – w kontekście etycznym, ekologicznym, zdrowotnym, estetycznym itd. – stał się zjawiskiem przykuwającym uwagę opinii publicznej, mediów oraz badaczy wielu dziedzin[9].

[7] Oprócz produktów pochodzenia zwierzęcego, takich jak mleko, mięso, jajka, skóra, wełna, futro naturalne, weganie nie korzystają z produktów, które zawierają substancje pochodzenia zwierzęcego, nawet, jeśli stanowią one w produkcie wyraźną mniejszość składu.

[8] Szkic historii i określenia zakresu pojęciowego np. szowinizmu gatunkowego, karnizmu, weganizmu oraz licznych innych neologizmów będących w kręgu zainteresowania studiów nad zwierzętami, patrz: D. Gzyra, Speciesism, veganism, carnism... *Luki leksykalne jako luki etyczne* [w:] *Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies,* red. Z. Ładyga, J. Włodarczyk, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2016.

[9] „Wraz z rozwojem działań na rzecz zwierząt (i weganizmu) następuje rozwój literatury akademickiej z nimi związanej. Swój wkład wnoszą różne dziedziny: od psychologii do filozofii, od prawa do socjologii". N. Bertuzzi, *Veganism: Lifestyle or Political*

Punkt krytyczny zainteresowania został przekroczony, a jednocześnie zaistniała potrzeba uporządkowania analiz.

Ustanowienie i rozwój studiów nad weganizmem

Podobnie jak w przypadku samego weganizmu, na długo przed nadaniem nazwy i szerzej: samookreśleniem się środowiska identyfikującego się z nurtem studiów nad weganizmem, istnieli badacze i teoretycy, którzy zajmowali się podobną tematyką[10]. Weganizm, w różnych jego aspektach, stanowił obiekt zainteresowania etyków, filozofów, socjologów, psychologów, literaturoznawców, religioznawców, etnologów, historyków, badaczy ruchów społecznych, mediów, filozofów polityki itd. Był wielokrotnie tematem publikacji i referatów na konferencjach, a elementy wiedzy o nim pojawiały się w syllabusach wielu wykładowców, również polskich. Kluczową dla ustanowienia studiów nad weganizmem jest postać Laury Wright, adiunktki na wydziale anglistyki na Uniwersytecie Zachodniej Karoliny. Wright zajmuje się teorią i literaturą postkolonialną, ekokrytycyzmem i studiami nad zwierzętami. Jest znawczynią pisarstwa J. M. Coetzee'ego. W roku 2015 opublikowana została monografia jej autorstwa: *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*[11]. Książkę tę znany psycholog Hal Herzog nazwał tekstem założycielskim rodzących się studiów nad weganizmem[12]. Jest ona analizą statusu weganizmu i tożsamości wegan we współczesnej kulturze (z licznymi odniesieniami do kultury amerykańskiej), prowadzoną między innymi w kontekście *gender studies,* ekofeminizmu, studiów nad zwierzętami (również w ich odmianie *critical animal studies*) i posthumanizmu. Szczególne zainteresowanie Wright skupia się na tym jak konstruowane jest i przedstawiane, np. w literaturze, kulturze popularnej lub mediach, wegańskie ciało (*the vegan body*)[13] – zarówno kobiece, jak i męskie. W przedmowie do książki *The Vegan Studies Project* Carol J. Adams napisała, że jest to „oszałamiające osiągnięcie, rozpoznające weganina z fobią, weganina negacjonistę, nie-wegańskiego „weganina",

Movement? Looking for Relations beyond Antispeciesisms. „Relations" (5.2) 2017, s. 128. Bertuzzi wymienia reprezentatywne przykłady badań z zakresu różnych dziedzin.

[10] Patrz przypisy 25, 26, 27.

[11] L. Wright, *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*, University of Georgia Press, Athens and London 2015.

[12] To stwierdzenie Herzoga stanowi fragment tzw. blurba umieszczonego na tylnej stronie okładki książki.

[13] Wright od roku 2011 prowadzi blog *The Vegan Body Project*, który powstał w momencie zbierania materiałów do książki *The Vegan Studies Project* http://veganbodyproject.blogspot.com

problematycznego „heganina”[14], feministycznego weganina, prozwierzęcego aktywisty wegańskiego”[15].

W roku 2016 ukazała się kolejna pozycja wpisująca się w opisywany nowy nurt badawczy. W ramach prestiżowej serii *The Palgrave Macmillan Animal Ethics*, opublikowano książkę *Critical Perspectives on Veganism* pod redakcją Jodey Castricano i Rasmusa R. Simonsena[16]. W przedmowie, napisanej między innymi przez twórczynię pojęcia karnizmu – psycholożkę Melanie Joy, czytamy: „Zestawiając poszerzający się katalog badań nad weganizmem i jego antytezą, karnizmem, zbiór ten wspiera krytyczną debatę i zachęca do ponownego przemyślenia tego, jak rozumie się i praktykuje weganizm w XXI wieku. Dlatego też ten tom może stanowić nieocenioną wartość dla badaczy działających w ramach studiów nad weganizmem i dla wszystkich zainteresowanych tematem”[17].

W obszernej książce znajdujemy szesnaście podrozdziałów o zróżnicowanej tematyce, których wspólnym mianownikiem jest odniesienie do weganizmu w różnych jego odcieniach i aspektach. Znajdujemy w niej próbę typologii odmian postawy wegańskiej i uzasadnienia weganizmu jako stanowiska etycznego. Występuje on między innymi w kontekście antropocentryzmu, szowinizmu gatunkowego, idei praw człowieka, filozofii Hegla, sztuki współczesnej i *designu*, prozy Johna Maxwella Coetzee’ego i Philipa K. Dicka, antropocenu, pierwszej wojny światowej i patriotyzmu, uczucia nostalgii, francuskich blogów kulinarnych, kreskówki *Simpsonowie* i rasizmu. Powyższe zestawienie dobrze oddaje bogactwo możliwych perspektyw spojrzenia na fenomen weganizmu i sugeruje ogromny potencjał przyszłych badań. Autorzy wskazują, że główne pytanie ich książki brzmi: co dalej z weganizmem. Czy dalsza normalizacja i rozprzestrzenianie się weganizmu będą się łączyć z osła-

[14] Zaryzykowałem samodzielne tłumaczenie wprowadzonego w roku 2010 terminu *hegan* jako heganin (w analogii do „weganin”), nie znajdując w literaturze polskiej żadnego przekładu. Jestem świadomy, że nie oddaje ono charakteru oryginału, który powstał z połączenia *he* i *vegan*. Heganin to mężczyzna weganin, którego weganizm zawiera w sobie specyficznie pojętą męskość (z jej wartościami w postaci np. siły fizycznej, bogactwa, dzielności). Mówiąc językiem Wright: heganizm to połączenie weganizmu z hipermaskulinizmem.

[15] C.J. Adams, *Preface*, [w:] *The Vegan Studies*... L. Wright, s. xvii.

[16] J. Castricano, R.R. Simonsen, *Critical Perspectives on Veganism*, Palgrave Macmillan 2016. Z dwojga redaktorów należy zwrócić szczególną uwagę na postać Jodey Castricano, która jest adiunktką w Katedrze Studiów Krytycznych Uniwersytetu Kolumbii Brytyjskiej, w obszarze studiów nad zwierzętami znaną m.in. z redakcji dwóch interesujących monografii: *Animal Subjects: An Ethical Reader in a Posthuman World* (2008) oraz *Animal Subjects 2.0* (2016, współredakcja).

[17] M. Joy, J. Tuider, *Foreword*, [w:] *Critical Perspectives on Veganism,* red. J. Castricano, R.R. Simonsen, Palgrave Macmillan 2016, s. xv.

bieniem jego radykalizmu politycznego?[18] Jak podkreślają, intencją ich publikacji jest pokazanie w jaki sposób akt wyboru pożywienia wpływa na „kulturalne, polityczne i filozoficzne rozmowy nowego millennium, w którym pytanie o zwierzęta nierozerwalnie łączą się z etyką i dewastacją środowiska naturalnego związaną z agrobiznesem"[19].

Nieco inny charakter ma wydana w roku 2017 w serii *Palgrave Studies in Animals and Social Problems* książka *Understanding Veganism: Biography and Identity*[20] autorstwa Nathana Stephensa Griffina, młodego badacza, wykładowcy z obszaru kryminologii, związanego z Wydziałem Socjologii Uniwersytetu Durham. Oparta jest na badaniach empirycznych, które Griffin prowadził w ramach swojej pracy doktorskiej. Wykorzystuje dane z wywiadów biograficznych, które przeprowadził w grupie wegan i weganek. Jest próbą zrozumienia weganizmu z perspektywy tak biograficznej, jak i krytycznej. Bada tożsamość i doświadczenia życiowe wegan w odniesieniu do rodziny, wyznawanej wiary, seksualności, kwestii genderowych, różnych form kultury i aktywizmu społecznego. Jest to także analiza form, które przybiera w codziennym życiu niechętna lub wroga reakcja wobec weganizmu i tego, jaki ma wpływ na tożsamość i biografię wegan.

Znamienne są uwagi Griffina na temat definicji weganizmu, ponieważ dzięki nim łatwiej zrozumieć nieuchronność obecnego charakteru studiów nad weganizmem, jako przedsięwzięcia interdyscyplinarnego i włączającego wiele perspektyw badawczych. Wspomniana przeze mnie wcześniej podstawowa definicja weganizmu zawarta w dokumentach The Vegan Society i sprawnie funkcjonująca poza akademią, nie oddaje zdaniem Griffina „skomplikowanej biograficznej i społecznej dynamiki" związanej z praktyką weganizmu[21]. Jak zauważa badacz, ludzie dokonują wyboru weganizmu w określonym osobistym, społecznym, politycznym i kulturowym kontekście[22], a sam weganizm jest fenomenem nie tylko skomplikowanym, ale i czasem zawierającym sprzeczności[23]. Można powiedzieć, że to czyni go dodatkowo ciekawym obiektem badań. Odnosząc się do wcześniejszej książki Wright, Griffin przypomina, że „weganizm oznacza zarówno pewną kategorię tożsamościową – jak narodowość lub tożsamość genderowa – jak i praktykę", a więc powinien być definiowany „nie tylko pod względem tego, co weganie robią, ale również jak sami

[18] J. Castricano, R.R. Simonsen, *Critical Perspectives on Veganism*, Palgrave Macmillan 2016, s. 2.

[19] Tamże, s. 3.

[20] N.S. Griffin, *Understanding Veganism: Biography and Identity*, Palgrave Macmillan, 2017.

[21] N.S. Griffin, *Understanding Veganism*... s. 1.

[22] Tamże.

[23] Tamże, s. 6.

siebie postrzegają, jak inni ich postrzegają i w jaki sposób są reprezentowani w szeroko rozumianej kulturze”[24]. Innymi słowy: nie da się opisać i zrozumieć weganizmu jako ruchu społecznego, stylu życia i tożsamości, bez analizy jego kulturowych reprezentacji[25].

W najbliższym czasie z pewnością możemy się spodziewać kolejnych publikacji, których autorzy świadomie wpisują się w nurt studiów nad weganizmem[26]. W chwili pracy nad niniejszym tekstem czasopismo *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*[27] opublikowało zestaw artykułów podejmujących temat weganizmu w kontekście literatury poświęconej środowisku naturalnemu i filmu, w tym artykuł *Introducing Vegan Studies*[28] Laury Wright. Warto również wspomnieć, że wiele odniesień do różnych aspektów weganizmu, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych, znaleźć można w literaturze z kręgu krytycznych studiów nad zwierzętami. Emblematycznym przykładem jest tu monografia z roku 2014: *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*[29] pod redakcją Nik Taylor i Richarda Twine'a, między innymi z analizą historii weganizmu, autorstwa Matthew Cole'a[30]. Znaczącą pozycją jest również wydana w tym samym roku książka *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation*[31] pod redakcją Anthony'ego J. Nocelli, pozwalająca na zrozumienie roli weganizmu w krytycznych studiach nad zwierzętami.

Oprócz coraz liczniejszych publikacji, widzimy wyraźnie wzrost również innych aktywności o charakterze akademickim. Następujące przykłady wystarczą jako ilustracja. W maju 2016 roku odbyła się na Uniwer-

[24] Tamże, s. 7.

[25] Tamże.

[26] Laura Wright zapowiada publikację (w roku 2018) monografii *Doing Vegan Studies* pod jej redakcją. Jakkolwiek może to być tytuł roboczy, wiemy, że ma być opublikowana przez wydawnictwo Uniwersytetu Nevady w serii *Cultural Ecologies of Food in the 21st Century*.

[27] Ukazujące się od 1992 roku ISLE jest kwartalnikiem, oficjalnym czasopismem ASLE (the Association for the Study of Literature and the Environment). Obecnie wydawane jest we współpracy z Oxford University Press.

[28] L. Wright, *Introducing Vegan Studies*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment”, isx070, s. 1–10 doi:10.1093/isle/isx070

[29] N. Taylor, R. Twine (red.), *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*, Routledge, London and New York 2014.

[30] M. Cole, *'The greatest cause on earth': the historical formation of veganism as an ethical practice*, [w:] *The Rise of...*, red. N. Taylor, R. Twine, s. 203–224. Warto odnotować, że w tym samym tomie znajduje się także artykuł polskiej badaczki Agnieszki Kowalczyk *Mapping non- human resistance in the age of biocapital*.

[31] A.J. Nocella, *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation*, Peter Lang, New York, Washington 2014. Spośród wielu odniesień do weganizmu, wybrać można jedno charakterystyczne – rozdział zatytułowany *One Struggle*, napisany przez Stephanie Jenkins i Vasile Stănescu z podrozdziałem *Critical Animal Studies as Practise: Engaged Veganism*.

sytecie Oksfordzkim interdyscyplinarna konferencja naukowa *„With their skins on them, and ... their souls in them": Towards a Vegan Theory*[32], która pytała o miejsce weganizmu (jak również wegan) w teoretyzowaniu o zwierzętach i relacjach, w jakie z nimi wchodzimy, studiach nad zwierzętami i szerzej, w naukach humanistycznych. W opisie na stronie internetowej konferencji czytamy: „Coraz większa liczba osób, szczególnie na Zachodzie, identyfikuje się w tej chwili jako weganie, ale heterogeniczność powodów, by to zrobić – cierpienie zwierząt, środowisko naturalne, zdrowie, antykapitalizm – wskazuje na szeroki, złożony i twórczy obszar przemyśleń sposobów istnienia w świecie"[33]. Warto dodać, że w kwietniu 2018 roku ukaże się w serii *Palgrave Studies in Animals and Literature* tom preferencyjny, zatytułowany *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*[34]. Drugi ciekawym wydarzeniem, świadczącym o rosnącym zainteresowaniu weganizmem i weganami, tym razem ze strony prawników, było drugie już międzynarodowe sympozjum[35], które odbyło się w lipcu 2017 roku w Berlinie. Jak czytamy w opisie wydarzenia, jego cel to „zbadanie mocnych stron i ograniczeń prawa regionalnego i międzynarodowego dla weganizmu i wegan, podkreślenie wagi, jaką stanowić może dla zwierząt pozaludzkich ochrona prawna weganizmu oraz zbadanie w jaki sposób prawa wegan mogą przyczynić się do zakończenia uprzedzenia, jakim jest szowinizm gatunkowy"[36].

Niezwykle ważne jest, aby podkreślić aktywność polskiego środowiska badaczy i badaczek z kręgu studiów nad zwierzętami w kontekście weganizmu. W maju 2018 roku zostanie zorganizowane w Sosnowcu przez Zakład Teorii Literatury i Kultury, Instytut Kultur i Literatur Anglojęzycznych Uniwersytetu Śląskiego oraz Filologiczny Zespół Badawczy BESTO – pionierskie w charakterze – seminarium *Studia nad weg(etari)anizmem w kontekście badań literackich i kulturowych. Dylematy i perspektywy*[37]. Celem organizatorów jest stworzenie platformy „wymiany

[32] Konferencja została zorganizowana przy wsparciu *The Oxford Research Centre in the Humanities* (TORCH) oraz The Vegan Society.

[33] https://vegantheory.org

[34] E. Quinn, B. Westwood (red.), *Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory*, Palgrave Macmillan 2018. Redaktorzy książki byli także organizatorami konferencji.

[35] Pełna nazwa sympozjum: *2nd International Symposium on Veganism and Law*. Inne planowane wydarzenie poświęcone stykowi prawa i weganizmu będzie miało miejsce w lipcu 2018 roku w Glasgow. Odbędzie się tam konferencja *The Intersection of Law and Vegan/Plant-Based Food Accessibility*, zorganizowana przez International Vegan Rights Alliance (IVRA), międzynarodową sieć prawników, działającą na rzecz implementacji praw wegan w systemach prawnych poszczególnych krajów. Strona konferencji: http://theivra.com/conference-2018.html

[36] http://www.eacas.eu/2017/02/09/cfp-2nd-international-symposium-on-veganism-and-law-22nd-and-23rd-of-july-2017–berlin-germany

[37] Wzmianka o wegetarianizmie w tytule i opisie wydarzenia, jest czymś specyficz-

myśli dla naukowców zajmujących się związkami pomiędzy wyborami żywieniowymi a filozofią, literaturą i kulturą". W ogłoszeniu o seminarium czytamy: „Sformułowana przez profesor Laurę Wright propozycja studiów nad weganizmem świadczy o konieczności poszerzenia dotychczasowego spektrum badan humanistycznych: wyznacza nowy obszar badawczy, w którym współbrzmią kwestie związane ze środowiskiem, konsumpcją, klasą społeczną, rasą oraz tożsamością, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i narodowym".

O korzyściach ze studiów nad weganizmem

Powyższa charakterystyka nowego nurtu badawczego studiów nad weganizmem i zakres jego dotychczasowych osiągnięć wskazują wyraźnie, że wraz z jego ustanowieniem zyskujemy niezwykle ciekawą i zróżnicowaną perspektywę badawczą. Korzyści epistemiczne są więc niepodważalne, tym bardziej, że sam fakt wyodrębnienia nurtu badawczego wydaje się stymulować dalszy rozwój badań. Ze względu na specyfikę i dynamikę obiektu badania, rozwijając studia nad weganizmem zdobywamy również wiedzę o uwarunkowaniach działalności akademickiej, nabywamy nowe możliwości zadawania pytań – towarzyszących również studiom nad zwierzętami[38] – o konsekwencje łączenia działalności akademickiej i edukacyjnej z aktywizmem społecznym i politycznym. Pytanie o granice bezstronności i zaangażowania są tu kluczowe. Czy w kontekście studiów nad weganizmem możliwe jest powtórzenie stwierdzenia, które padło wcześniej w tym artykule w kontekście weganizmu jako takiego, że „moment nadania nazwy jest punktem zwrotnym procesu budowania tożsamości grupy skupionej wokół jakiegoś przedsięwzięcia, złączonej określonymi założeniami i wspólnotą celu"? Czy badacze i badaczki opisywanego nurtu są złączeni wspólnym celem przekraczającym ambicje akademickie? Innymi słowy: czy studia nad weganizmem w zamierzeniu mają również pomóc w realizacji celów samego weganizmu – etycznych

nym dla polskiego środowiska. Osobiście opowiadam się za stosowaniem w Polsce nazwy „studia nad weganizmem" – nie muszą one przecież wykluczać badania również innych postaw o mniej lub bardziej zbliżonym charakterze, w tym wegetarianizmu i innych form reduktarianizmu. Nastawienie Carol J. Adams dobrze oddaje wątpliwości co do odniesień do wegetarianizmu: „Lubiłam słowo wegetarianie, ale porzuciłam je ponad dekadę temu, ponieważ utraciło swoje radykalne znaczenie i ponieważ de facto (...) wegetarianin był uważany za lakto-ovowegetarianina" [a więc wegetarianina spożywającego nabiał i jajka – DG] C.J. Adams, *Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals*, Bloomsbury Academic, 2018, s. xxiv.

[38] Szersze opracowanie na ten temat, patrz: D. Gzyra, *Studia nad zwierzętami – poza (urojoną) bezstronność*, [w:] *Sprawiedliwość dla zwierząt*, red. B. Błońska, W. Gogłoza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie „Otwarte Klatki", Warszawa 2017, s. 20–38.

(z korzyścią dla zwierząt), ekologicznych (z korzyścią dla środowiska naturalnego, a więc dla zwierząt i ludzi) i zdrowotnych (z korzyścią dla ludzi)? Wielu akademików zajmujących się w swojej pracy weganizmem nie kryje swoich przekonań, przeciwnie – widzą wyraźny związek pomiędzy swoim wyborem życiowym, przyjęciem postawy wegańskiej, a aktywnością badawczą. Dobrze oddaje to wypowiedź Griffina z przywołanej wcześniej książki *Understanding Veganism: „*Nie mogę i nie powinienem twierdzić, że jestem neutralny, obojętny wobec tego, co uważam za niesprawiedliwość. Równie błędne jest jednak twierdzenie, że neutralność jest zawsze możliwym do osiągnięcia celem badawczym”[39]. Griffin przytacza także anegdotę z czasów początków pracy nad doktoratem, kiedy to wszedł w konflikt z bardziej doświadczonym członkiem kadry akademickiej, który miał wątpliwości co do tematyki badań młodego badacza. Na pytanie w jaki sposób Griffin chciałby wykonać obiektywne badania wegan, będąc samemu weganinem, przyszły autor *Understanding Veganism* odpowiedział pytaniem: „A więc myślisz, że zjadacz mięsa byłby lepszy?”. Ta doskonała riposta jest przypomnieniem, że badań nad pewnym zbiorem praktyk społecznych, za którymi stoją określone przekonania, nie da się właściwie prowadzić z pozycji neutralnej. Każdy z nas ma jakiś światopogląd, punkt widzenia, zespół wartości i każdy jest podmiotem pewnych praktyk. Nie jest wykluczone badanie weganizmu przez niewegan i z pewnością również w ramach studiów nad weganizmem będzie to miało miejsce. Dlatego nazwa studia nad weganizmem jest odpowiedniejsza niż „studia wegańskie”. Sam fakt jednak, że znaczące grono badaczy chciałoby realizacji przynajmniej niektórych celów weganizmu (np. etycznych), zupełnie nie powinien niepokoić, niepokoiłaby natomiast sytuacja odwrotna.

Innym zagadnieniem jest pytanie o to, czy istnieje potrzeba wyodrębniania nowego nurtu badawczego, gdy jego tematyka była wcześniej podejmowana w ramach innych nurtów, choćby wspominanych wcześniej krytycznych studiów nad zwierzętami. Wydaje się, że to wyodrębnienie nie tylko ma wiele zalet, ale jest konieczne. Pola badawcze studiów nad weganizmem nie pokrywają się bowiem z jakimkolwiek innym. Jako że weganizm może być związany z wieloraką, (co najmniej) potrójną motywacją – etyczną, ekologiczną i zdrowotną, dotyczy on nie tylko relacji człowieka ze zwierzętami, ale i człowieka poza tymi relacjami. Wspomniany wcześniej fenomen heganizmu jest tu dobrym przykładem. Wright zaznacza, że w książce *The Vegan Studies Project* pracowała na rzecz ustanowienia studiów nad weganizmem będących wynikiem „dyskursu reprezentacji weganizmu jako usytuowanego wewnątrz i na zewnątrz studiów nad zwierzętami, koncepcji dobrostanu/praw/wyzwolenia

[39] N.S. Griffin, *Understanding Veganism...*, s. 5.

zwierząt i ekofeminizmu”[40]. Zaznacza, że chciała te studia umiejscowić „jednocześnie jako oparte na wieloaspektowym polu studiów nad zwierzętami, które w ich obecnej formie, składają się z krytycznych studiów nad zwierzętami, studiów nad zwierzętami (*human-animal studies*) i posthumanizmu, i jako rozbieżne z nimi”[41].

Nad kształtem studiów nad weganizmem będzie się jeszcze wiele dyskutować. Byłoby dobrze, gdyby przejęły ambicje samego weganizmu, tak, aby można było o nich powiedzieć słowami Marii Grodeckiej, że jest to „sprawa głębokiej przemiany jakości całej kultury i cywilizacji ludzkiej, podniesienia poziomu etyki, optymalizacji sposobów myślenia i kryteriów wyboru, sprawa totalnego przetworzenia struktury życia na naszej planecie. To przewrót wszechstronny i głęboki, rzutujący na wszystkie inne, pozażywieniowe dziedziny życia, przewrót na miarę kopernikańską”[42].

Bibliografia

Adams C.J., *Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals*, Bloomsbury Academic, 2018

Adams C.J., *Preface*, [w:] L. Wright., *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*, University of Georgia Press, Athens and London 2015.

Bertuzzi N., *Veganism: Lifestyle or Political Movement? Looking for Relations beyond Antispeciesisms*. „Relations” (5.2) 2017.

Castricano J., Simonsen R.R., *Critical Perspectives on Veganism*, Palgrave Macmillan 2016.

Cole M., *‘The greatest cause on earth’: the historical formation of veganism as an ethical practice*, [w:] *The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre*, red. N. Taylor, R. Twine, Routledge, London and New York 2014.

Dernałowicz A., Grodecka M., Wiśniewska-Roszkowska K., *Polska Kuchnia Jarska*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1988.

Griffin N.S., *Understanding Veganism: Biography and Identity*, Palgrave Macmillan, 2017.

Grodecka M., *Wegetarianizm*, Wydawnictwo Różdżkarz, Poznań 1982.

Grodecka M., *Wszystko o wegetarianizmie. Zmierzch świadomości łowcy*, Wydawnictwo VEGA i SPAR, Warszawa 1991.

Gzyra D., *Krótka historia weganizmu*, „Fabularie” 2 (2) 2013.

Gzyra D., Speciesism, veganism, carnism… *Luki leksykalne jako luki etyczne* [w:] *Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies,* red. Z. Ładyga, J. Włodarczyk, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2016.

Gzyra D., *Studia nad zwierzętami – poza (urojoną) bezstronność*, [w:] *Spraw-*

[40] L. Wright, *Introducing* Vegan…, s. 3.

[41] Tamże, s. 4.

[42] A. Dernałowicz, M. Grodecka, K. Wiśniewska-Roszkowska, *Polska Kuchnia*…, s. 17.

iedliwość dla zwierząt, red. B. Błońska, W. Gogłoza, W. Klaus, D. Woźniakowska-Fajst, Instytut Nauk Prawnych PAN, Stowarzyszenie „Otwarte Klatki", Warszawa 2017.

Joy M., Tuider J., *Foreword*, [w:] *Critical Perspectives on Veganism,* red. J. Castricano, R.R. Simonsen, Palgrave Macmillan, 2016.

Leneman L., *No Animal Food: The Road to Veganism in Britain, 1909–1944*, „Society and Animals" 7 (3), 1999.

Mancilla A., *Veganism*, [w:] *Encyclopedia of Food and Agricultural Ethics*, red. B. Thompson, D.M. Kaplan, Springer, Dordrecht 2016.

Marcus E., *A Vegan History: 1944–2010*, E. Marcus, 2011.

Nocella A.J., *Defining Critical Animal Studies: An Intersectional Social Justice Approach for Liberation*, Peter Lang, New York, Washington 2014.

The Rise of Critical Animal Studies: From the Margins to the Centre, red. N. Taylor, R. Twine, Routledge, London and New York 2014.

Thinking Veganism in Literature and Culture: Towards a Vegan Theory, red. E. Quinn, B. Westwood, Palgrave Macmillan, 2018.

The Vegan Society, *Definition of veganism*, [on-line] https://www.vegansociety.com/go-vegan/definition-veganism

The Vegan Society, *Ripened by human determination*, [on-line] https://www.vegansociety.com/sites/default/files/uploads/Ripened%20by%20human%20determination.pdf

Wright L., *Introducing Vegan Studies*, „ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment", isx070, s. 1–10 doi:10.1093/isle/isx070

Wright L., *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*, University of Georgia Press, Athens and London 2015.

The new academic field of vegan studies

Summary

The article is an attempt to answer the following and related questions: 1) whether vegan studies are already established as an academic field, with a group of researchers consciously referring to such a categorization of their scientific activity and whether veganism is an object of research that can be defined and studied 2) whether vegan studies *should be* a new academic field and what are possible benefits of its establishment.

Abstrakt

Artykuł jest szkicową próbą odpowiedzi na następujące i pokrewne pytania: 1) czy studia nad weganizmem są już w tej chwili określonym nurtem badawczym, z gronem badaczy i badaczek świadomie odwołującym się do takiej kategoryzacji swojej aktywności naukowej, ze zbiorem publikacji i wystąpień o charakterze na tyle spójnym, by dało się wyodrębnić określoną perspektywę badawczą oraz obiektem badań, który da się zdefiniować i badać 2) czy studia nad weganizmem *powinny być* kolejnym nurtem badawczym, a więc czy wyodrębnienie takiego nurtu może przynieść korzyści i jakie to mogą być korzyści.

Keywords: vegan studies, veganism, animal studies, activism, intersectionality

Słowa kluczowe: studia nad weganizmem, weganizm, studia nad zwierzętami, aktywizm, interdyscyplinarność

Dariusz Gzyra – a PhD candidate at the Pedagogical University of Cracow. The Head of the Student's Section at the Polish Ethical Association and a member of Animal Studies Laboratory – Third Culture. A member of Editorial board of „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies".

Dariusz Gzyra – doktorant w Instytucie Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie. Kierownik Sekcji Studenckiej Polskiego Towarzystwa Etycznego oraz członek Laboratorium Animal Studies – Trzecia Kultura. Jeden z redaktorów czasopisma „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies". Autor monografii *Dziękuję za świńskie oczy. Jak krzywdzimy zwierzęta* (Wydawnictwo Krytyki Politycznej 2018) oraz współautor monografii *Filozofia wobec świata zwierząt* (Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2015).